

FÖRDJUPNINGS- MATERIAL

En bok om hösten av Lena Sjöberg
Fördjupningsmaterial av Lena Sjöberg
Formgivning av Denise Leonéus

INTRODUKTION

En bok om hösten är en av fyra delar om våra årstider.

I bilderboksserien skildras varje årstid genom en blandning av dikter, fakta och miljöbeskrivningar.

Betraktelser från bryggan, stranden, parken, klätterträdet och våtmarken återkommer genom bokserien och ger möjlighet att jämföra miljöerna och följa med i naturens skiftningar. I fördjupningsmaterialet finns bakgrundsfakta och fördjupning kring varje uppslag, samt tips och förslag på hur man kan använda böckerna.

OM BOKEN

I *En bok om hösten* berättas om fåglar som flyger söderut, om djur och växter som ändrar färg och om nattfjärilen som lever utomhus till långt in på hösten. Vilka svampar och bär kan man hitta i naturen? Och vad händer i parken när mörkret och kylan återvänder? Boken vill uppmuntra läsaren att titta riktigt nära på årstiden hösten, och inspirera till att upptäcka, rita, skriva och använda sin fantasi.

BOKSERIEN

Övriga böcker i bokserien är *En bok om vintern* (utkommer 2026), *En bok om våren* (utkom 2025) och *En bok om sommaren* (utkommer 2026). På vissa sidor kan du jämföra årstiderna med varandra om du har övriga böcker till hands.

OM LENA SJÖBERG

Jag som skrivit *En bok om hösten* samt detta fördjupningsmaterial, heter Lena Sjöberg och är författare och illustratör till ett 30-tal böcker, de flesta för barn och unga. Jag gillar att arbeta med en boks alla delar – text, bild och form, för att göra boken så fin och läsvänlig som möjligt. I fördjupningsmaterialet finns förslag och kreativa idéer på hur du kan jobba med boken, och jag har försökt att beskriva djur och växter som är vanliga i hela Sverige. Här och där kan dock arter förekomma som enbart finns i vissa delar av landet. Jag har ingen pedagogisk bakgrund, och hoppas därför att lärare som vill använda *En bok om hösten* i undervisningen känner friheten att arbeta med boken på sitt alldeles egna sätt.

OMSLAG

På omslagets framsida syns en **rovfluga**, en vissnad **solros**, en **svart skogssnigel**, **renfana**, **slånbär**, **äkta johannesört**, en **näbbskinnbagge**, två **svartmyror**, **tallbarr**, en **fantasisvamp** och **stenbär**. Och **Lilla Hösten**, som har en **trägnagare** på sin hatt!

TAPET

s. 2–3

Kantarell

Växer i hela Sverige, men är sällsynta i Norrlands inland. Populär matsvamp.

Rovfluga

Går man ut i skogen på hösten kan man vara nästan säker på att träffa på rovflugan, en kraftig typ av fluga som bland annat jagar getingar, gräshoppor, spindlar och skalbaggar. Vissa arter kan till och med fånga sina byten i luften!

DENNA BOK TILLHÖR

s. 4–5.

Växten på s. 4 är en **lind**. På hösten får linden små nötter som är fästade på höljen, vilka fungerar som segel. På lindens högra blad sitter en liten **spindel**. På s. 5 syns en vissnad **blåklocka**.

TIPS

Vad tycker du själv är roligt & mysigt att göra på hösten? Vad brukar du göra inomhus? Vad gillar du att hitta på utomhus?

I NATUREN PÅ HÖSTEN

s. 8–9

Ljung

Viktig växt för bin som letar nektar under hösten.

Renfana

Finns i nästan hela Sverige, utom i fjällen. Den starka doften skrämmer bort insekter – förr användes renfanan som lusmedel.

Vårtig röksvamp

Liksom övriga mogna röksvampar puffar den ut ett moln av sporer när man trycker eller trampar på den. Inuti röksvampen finns en skelettliknande struktur som gör att svampen lätt kan återfå sin runda form efter att ha blivit tillplattad.

Tuvull

Växer i näringsfattiga och blöta miljöer i hela Sverige, vanlig i Norrland.

Höstfibbla

Förser insekter med nektar när få andra växter blommar. Den tillhör samma familj som maskrosen, men blommar senare och har flikigare blad.

TIPS

Allemansrätten: Prata om vad man får och inte får göra i naturen? Vad får man plocka? (Det är t.ex. inte tillåtet att plocka ekollon, bokollon och nötter från växande träd.)

Röd flugsvamp

Lätt att känna igen, och giftig (precis som de flesta andra arter av flugsvamp).

Fjällig bläcksvamp

När hatten ruttnar bildas en svart och bläckliknande vätska.

Johannesört

Kallas också **äkta johannesört** och känns igen på bladen som är fulla av små, genomskinliga prickar. Johannesört användes förr som skydd mot onda andar.

NYA FÄRGER

s. 10–11

På hösten suger träden näring ur bladen för att lagra kväve och andra näringsämnen tills våren kommer. I takt med att näringen försvinner bryts klorofyllet ner. (Klorofyll ger bladen dess gröna färg.) Under nedbrytningsprocessen är bladen känsliga för ljus. De röda färgerna funkar som ett slags solskydd och hindrar solljuset från att nå bladens inre. Ju kallare ute desto snabbare går nedbrytningen – och med denna bladens färgförvandling.

Två träd av samma art kan vara genetiskt olika varandra. (Ungefär som en människa och en schimpans skiljer sig åt genetiskt.) Till exempel kan två aspar som står intill varandra ha olika nyanser på sina höstlöv.

Löv

Det blir lättare för trädet att hushålla med vatten och energi när det tappat sina löv. Utan löv står trädet också bättre rustat mot vinterns kyla och torka.

Bärfisar

Fiser inte på bär (men gillar att äta dem). När en bärfis blir skrämmd kan den spruta en stinkande vätska från två körtlar under magen. Vätskan paralyserar mindre rovdjur så att bärfisen hinner fly. Större rovdjur paralyseras inte, men tappar aptiten.

TIPS

Det finns massor av spännande fakta om bärfisar! Låna böcker, leta på internet eller fråga en biolog för att ta reda på mer.

VISSTE DU ATT ...?

De djur som blir vita på vintern kan få svårare att överleva när klimatet förändras och det kommer mindre mängder snö.

Skogsharar

Kan springa upp till 70 km i timmen. De stora baktassarna fungerar som snöskor på vintern.

Hermeliner

Använder sin svarta svanstipp för att prata med andra hermeliner.

Ekorrar

Gräver ner nötter och frön inför vintern. Ofta hittar den inte alla – vilket hjälper träden att spridas.

Guldögonsländor

Kallas även bladluslejon och kan slurpa i sig 250 bladlöss i veckan. Guldögonsländan är inte en äkta slända, utan tillhör ordningen nätvingar. (I Sverige finns cirka 70 arter nätvingar.) Den har stora facettögon och genomskinliga vingar, och letar sig ofta in i våra bostäder på hösten för att hitta övervintringsplats. Guldögonsländor kan avge en illaluktande vätska om man petar på dem. Detta har gett dem smeknamnet stinksländor.

VISSTE DU ATT ...?

För att "klistra fast" sina ägg på undersidan av blad producerar guldögonsländan en seg typ av silke.

TIPS

Ord att prata om: nyanser, kulörer, toner, mattare, dovare, rödaktig/brunaktig, multnar, skiftar, skepnad.

STILLA SUSAR VINDARNA

s. 12–13, DIKT

Koltrast

Koltrasthanen har orangegul näbb, honan mörkbrun näbb (ibland ljus gul med brun översida). Koltrasten kan härma andra fåglar, samt olika typer av sirener och ljud skapade av människan, t.ex. glassbilens melodi. Under hösten, efter ruggningen, sjunger hanar och honor en särskild sång. Koltrasten sjunger då med stängd näbb, oftast från ett tätt buskage eller från marken, för att hävda sitt revir. Den talar om för andra fåglar att "det här området är mitt, kom inte hit!"

TIPS

- Ord att prata om: rysning, bleknar, höghusen, drar förbi, stum, gnistrar, balkongen.
- Hur gör man när man rimmar? Måste dikter rimma? Skriv en egen dikt, med eller utan rimord.

VISSTE DU ATT ...?

- Koltrasten kan bli 20 år gammal.
- När en koltrast blir väldigt rädd (om den t.ex. blir attackerad av ett rovdjur) kan den ta till en försvarsmekanism som kallas "skräckfällning". Då flaxar den så kraftigt med vingarna att fjädrar lossnar, vilket gör det lättare att ta sig ur rovdjurets grepp eller gap. Fjädrarna växer senare ut igen.

LETA LÖV!

s. 14–15

Björk

Björkens löv används ibland i olika typer av örtmedicin. Björkris plockas ofta in när man badar bastu.

Ask

Askens blad faller redan i september.

Ek

Eklöv bryts ner mycket långsamt. Ekar kan bli över 1000 år gamla.

Hästkastanj

Får på hösten taggiga frukter med blanka kastanjer inuti (som inte är ätliga).

Texten till s. 14–15 fortsätter på nästa sida i handledningen.

LETA LÖV!

s. 14–15

Rönn

Ett av de färgstarkaste träden på hösten. Förr trodde man att rönnen skyddade mot onda makter, därför var det bra att plantera en rönn nära sitt hus.

Bok

Boklöv förmultnar långsamt. På just det här boklövet sitter en näbbskinnbagge. Skinnbaggarna liknar skalbaggar men är inte nära släkt. I Sverige finns nästan 600 olika skinnbaggar, bland annat bärfisar, skraddare och vägglöss. Skinnbaggen, som är aktiv till långt in på hösten, känns igen på den trekantiga plåten på ryggen. Den är ett av de viktigaste nyttodjuren i frukt- och bärödling.

Lind

Linden kan bli 800–1000 år. Frukterna (som kallas nötter) faller långsamt och snurrande mot marken om hösten.

Asp

Aspens löv har långa platta skaft som gör att de rör sig vid minsta vindpust, vilket gett upphov till uttrycket "att darra som ett asplöv". Aspen ger också ifrån sig ett särskilt viskande läte när vinden viner genom trädkronan.

Alm

Almbladets översida är sträv och är täckt av pyttesmå borstlika hår. Almens frön, almfrukterna, går att äta. De har en nötig smak och kan ätas råa eller stekta i smör.

TIPS

Gå ut och se vilka löv du kan hitta. Ta med dig in. Försök ta reda på vilka träd de tillhör.

Pil

Pilens blad är långa, smala och ofta silvriga på undersidan.

Lönn

Växer i Europa och i västra Asien och dök upp hos oss för ungefär 7 000 år sedan.

TIPS

Gör fladdermöss av lönnlöv. Gör som på bilden nedan. Klipp av de nedersta bladflikarna, samt den översta, och rita till ögon, mun (och kanske en nos). Häng upp fladdermössen i bladstjälkarna. (Om lönnlöven är buckliga kan det vara bra att lägga dem i press innan.)

LÅGOR

s. 16–17, DIKT

Skogsmus

Skogsmusen har kraftiga bakben som gör att den kan hoppa längre än många andra möss. Den kan inte använda sin svans till att gripa om saker, vilket t.ex. dvärgmöss kan. Skogsmusen kan springa i upp till 12 km i timmen.

TIPS

- Ord att prata om: lågor, klär, häpet, krumma, skymmer, brasan.
- Skriv en dikt om hösten. Med rim eller utan.

Skata

Skatan är en smart fågel. Den gömmer ofta sin mat och sparar till tuffare tider. Om kråkor spionerar på skatan för att lista ut var den har sitt matförråd brukar skatan se till att snabbt byta gömställe. Att skator stjäla sånt som glittrar är dock bara en myt.

BOKSERIEN

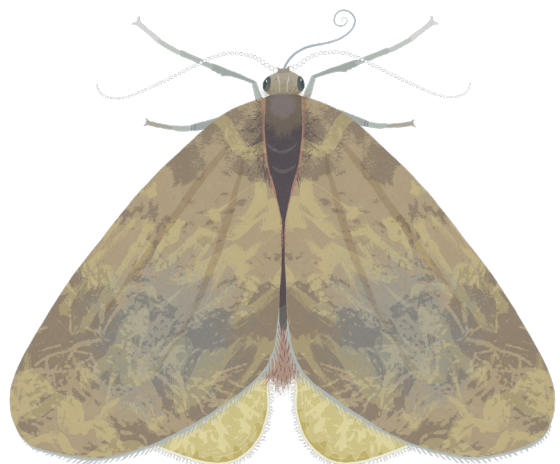
Skatan finns med i samtliga böcker i bokserien om årstiderna.

TITTA, EN NATT-FJÄRIL!

s. 18–19

TIPS

- Här finns många bra tips om hur man kan locka både dag- och nattfjärilar:
<https://biotopia.nu/wp-content/uploads/2015/11/Forska-om-fjarilar-web.pdf>
- Samla fakta om någonting du förknippar med hösten. Ett djur, en växt, en sak, eller någonting annat. Skriv och rita. Visa någon allt du upptäckt och lärt dig.

DU OCH JAG PÅ BRYGGAN

s. 20–21

Gul svärdsilja

Är giftig. Men vacker! På hösten får svärdsiljan stora och avlånga frökapslar.

Kaveldun

Renar vatten genom att ta upp kväve och fosfor. Hela plantan går att använda. (Rötterna är ätliga, bladen kan flätas till mattor och fröna kan användas som isolering.)

Gråhäger

Kan bli upp till en meter hög, med över 1,5 meters vingbredd. Många gråhägrar flyttar på hösten, vissa stannar kvar i södra Sverige.

BOKSERIEN

Om du har någon av de övriga böckerna i bokserien till hands kan du **jämföra bilderna**: Hur förändras livet runt bryggan under de olika årstiderna? Vad kan man göra vid sjön när det är vår/sommar/höst/vinter?

TIPS

- Har du själv någon älsklingsblomma? Vilken?
- Har du en särskild plats som du tycker om att gå till? Brukar du gå dit ensam eller med någon? Beskriv platsen, hur ser det ut där? Hur ser det ut runtomkring? Vad brukar du (eller ni) göra där?

NU FLYTTAR VI!

s. 22–23

Tistelfjäril

Förutom tistelfjärilen migrerar fyra svenska fjärilsarter: gammaflyet, rovfjärilen, amiralfjärilen och kålfjärilen.

Gammafly

Den silvervita fläcken på gammaflyets vingar liknar den grekiska bokstaven γ (gamma).

NU FLYTTAR VI!

s. 22–23

Näktergal

Redan under sin allra första höst, bara några månader efter födseln, ska näktergalen ensam klara att flyga nästan 900 mil! Den navigerar med hjälp av solljuset, jordens magnetfält och stjärnorna. Över Sahara flyger den i tre dygn utan att stanna en enda gång. På andra sidan Sahara väntar de hungriga sotfalkarna, som näktergalen måste försöka ta sig förbi innan den äntligen kan slå sig ner och hämta kraft. Men den får inte vila särskilt länge. När torrperioderna kommer måste näktergalen ta sig vidare för att leta efter föda i områden med regnigare klimat.

TIPS

Fågelsång. Vill du lyssna på en näktergal?
<https://www.fågelsång.se/naktergal/>

Buskskvätta

Hör till familjen flugsnappare. Bygger bo på marken, gärna i en grästuva.

VISSTE DU ATT ...?

Vid Falsterbonäset kan det under hösten passera hundratusentals fåglar per dygn.

Blomfluga

Finns i hela världen utom i Antarktis. De är mycket viktiga pollinatörer och deras larver är effektiva bladlusjägare. 212 av världens blomflugearter emigrerar, och bland annat har man sett blomflugor korsa Himalaya på hög höjd. Forskare har upptäckt att honorna kan flyga nio gånger så långt som hanarna och att de tål kyla bättre. Blomflugan kan stå stilla i luften och hovra likt en helikopter.

TIPS

Vill du locka till dig blomflugor? Bjud på en rabatt med hundkäx, prästkragar och rödklint!

Större brunfladdermus

Är Sveriges vanligaste fladdermusart och finns i hela landet, från Skåne till Lappland. Tål kyla mycket bra.

LILLA HÖSTEN

s. 24–25, DIKT

TIPS

- Ord att prata om: vana, ljudlöst.
- Skriv en dikt om hösten. Eller rita hur DU tycker att Lilla Hösten ska se ut. Vad brukar Lilla Hösten göra? Skriv en berättelse eller en dikt.

KLÄTTERTRÄDET I OKTOBER

s. 26–27

Lönn

I Sverige finns två naturligt förekommande arter av lönn: skogslönn och naverlönn. Lönnen kan bli 20 meter hög, 150 år gammal och blommar – med gulgröna blommor som doftar honung – på bar kvist i maj. På sensommaren kommer frukterna med de klibbiga vingarna, de som vi brukar kalla för näsor eller helikoptrar. Frukterna kan färdas med vinden, långt bort från sitt moderträd, och börja gro och växa till nya lönnar. Skogslönnen är det svenska ädellövträd som bäst tål kyla och frost. Skogslönnens virke används till verktyg, snickarbänkar och parkettgolv bland annat. Fioler och cellos är ofta tillverkade av lönn.

Koltrast

Läs om koltrasten på s. 6 i fördjupningsmaterialet.

VISSTE DU ATT ...?

- Om man använder lönn i skaften till yxor och räfsor ger skaften inte blåsor i händerna som många andra träslag. Sägs det.
- Lönnens sav kan kokas till sirap eller socker.
- Kanada har ett lönnlöv på sin flagga.

TIPS

Leta upp ett träd i din närhet. Hur ser barken ut? Hur känns den under dina fingrar? Finns det knoppar, löv eller barr på trädets grenar? Vilka olika djurarter tror du lever i trädet? Använd gärna lupp eller förstoringsglas. Lyssna efter fågelsång. Kan du uppfatta några dofter? Kan du lista ut vad det är för slags träd?

KLÄTTERTRÄDET I OKTOBER

s. 26–27

Dvärgpipistrell

Är Sveriges minsta fladdermus. Väger lika lite som ett A4-papper (3–5 gram).

Vargspindel

Fångar inte sina byten i nät, utan jagar ikapp dem. Honan bär sina ägg i en boll under kroppen och efter kläckning bär hon ungarna på ryggen. Vargspindeln har åtta ögon i tre rader. Vissa ögon hjälper spindeln att se bra i mörker, andra fångar upp rörelser. Många svenska spindelarter kan bilda "antifrysätska" i sitt blod, vilket gör att de klarar kallt höstväder. Ingen spindelart som lever i Sverige är giftig för människan.

Rödhake

Känns igen på sitt orangeröda bröst och syns ofta i trädgårdar, parker och skogar under vår och höst.

Skogsmus

Läs om skosmusen på s. 8 i fördjupningsmaterialet.

BOKSERIEN

Om du har någon av de övriga böckerna i bokserien till hands kan du **jämföra bilderna**: Hur förändras livet i klätterträdet under de olika årstiderna?

Ekorre

Lever både i staden och skogen och är ofta inte särskilt rädd för oss människor. Ekorror i naturen kan bli upp till sju år gamla.

VISSTE DU ATT ...?

I Finland finns flygekorror.

Nötväcka

Är den enda svenska fågeln som kan klättra nedför trädstammar med huvudet först.

Den bygger sitt bo i håligheter och håller fiender borta genom att mura igen ingången med lera, för att bara den själv (och den andra fågelföräldern) ska kunna ta sig in.

Nötskrika

Är lika intelligent som schimpansen (har forskare upptäckt). Den gömmer upp till 5 000 ekollon per höst och många av dessa växer upp till nya träd.

Sorgmantel

Övervintrar som vuxen fjäril (till skillnad från de flesta fjärilar som övervintrar som larv eller puppa). Den kan leva i upp till ett år, vilket är mycket längre än många andra arter.

NU SKAKAR BLÅSTEN TRÄDEN

s. 28–29, DIKT

TIPS

Dikten *Nu skakar blåsten träden* är skriven på rim. Vilka ord i texten rimmar?

TIPS

- Ord att prata om: blåsten, gyllene, konfetti, kvarter, ryter.
- Vad gillar du bäst med hösten? Vad gillar du inte?

DU OCH JAG I PARKEN

s. 30–31

På kullen i förgrunden, s. 30, syns **höstaster**.

TIPS

Finns det en park i närheten av där du bor eller går i skolan? Hur ser det ut där? Vad kan man göra i parken på hösten?

BOKSERIEN

Om du har någon av de övriga böckerna i bokserien till hands kan du **jämföra bilderna**: Hur förändras parken under de olika årstiderna? Vad kan man hitta på där, när det är vår/sommar/höst/vinter? Vissa av personerna på det här uppslaget återkommer i flera av böckerna, kan du se vilka personer? Fantisera kring vilka de är och vad de har för relationer till varandra.

LYSSNA PÅ HÖSTEN

s. 32–33

Gäss i V-formation

Det finns så mycket intressant forskning om hur gäss gör när de flyger söderut i grupp! V-formen gör att fåglarna orkar flyga 70 procent längre på samma mängd energi jämfört med om varje fågel skulle flyga ensam. Hamnar en gås utanför formationen märker den direkt att luftmotståndet ökar, vilket gör att den snabbt vill tillbaka in i "plojen". Gässen turas om att ta plats längst fram. Under en flygtur på 3–8 timmar byter varje fågel plats hundratals gånger. Om en gås hamnar på efterkälken, kanske på grund av skada eller sjukdom, lämnar två andra gäss gruppen för att stanna med den skadade för att skydda den från rovdjursattacker – tills fågeln blivit frisk. (Ibland händer det såklart att den sjuka fågeln dör, och då får de två hjälpgässen flyga tillbaka ensamma.)

Spillkråka

Spillkråkan är Europas största hackspett. Den kan bli upp till 50 cm lång och har en vingbredd på över 70 cm. Spillkråkan trummar högt och i snabb takt på trädstammar för att locka till sig honor och för att markera revir. Hålen den lämnar efter sig är ovala (och inte runda, som andra hackspettars hål). Spillkråkan har ett klagande, gällt läte.

TIPS

Blunda och lyssna. Om du är inomhus, vad kan du höra? Om du är utomhus, vad hör du där? Vilka ljud gör dig glad? Har du några favoritljud? Finns det ljud du inte alls tycker om? Vilka ljud förknippar du med hösten?

VÅTMARKEN PÅ HÖSTEN

s. 34–35

Våtmark

Mellan åren 1840 och 1950 dikades ungefär 50 procent av Sveriges naturliga våtmarker ut. Marken torrlades för att kunna användas till odling, bete och skogsbruk. Våtmarker renar vatten, skyddar mot översvämning och torka och är boplatser för mängder av insekter, fåglar och andra djur. Samtidigt binder de koldioxid. Dränerade våtmarker står för 20 procent av de svenska utsläppen och avger årligen mer koldioxid än personbilarna på våra vägar. Den snabbaste och

billigaste klimatåtgärden är (enligt FN:s klimatpanel IPCC) att täppa igen diken och att lägga torvmark under vatten.

TIPS

Det kan vara spännande att gå ut och spana efter djur om man har turen att ha en damm, sjö eller våtmark i närheten. Kanske vill du ta med matsäck, kikare, varma kläder och sittunderlag?

VÅTMARKEN PÅ HÖSTEN

s. 34–35

Kronhjort

Kronhjortens brunstläte (som låter som en blandning mellan en kos råmande och ett lejons rytande) kan höras flera kilometer bort. Vanligt är att två hanar möts i duell och stängas med sina horn.

Kanadagås

Kanadagåsen inplanterades i Sverige på 1930-talet som "prydnadsfågel", nu är den vanlig i hela Sverige. Många kanadagäss övervintrar här, andra flyttar söderut.

Grävling

Grävlingen är det enda av mårddjuren som går i ide framåt hösten. Till skillnad från andra mårddjur skuttar den inte, utan lufsar fram.

Mink

Minken är bra på att simma och den äter ofta småfåglar. Den kommer från Nordamerika och togs till Sverige för pälsens skull. De första svenska minkfarmarna startade 1928 och minkar som rymt har med tiden skapat en vild stam. Från och med 2025 ska samtliga minkfarmar i Sverige vara avvecklade.

Fiskgjuse

Fiskgjusen är en rovfågel som finns på alla kontinenter utom Antarktis. Den är en skicklig fiskare och har klor utrustade med taggar. Fiskgjusen flyttar på hösten, för att till våren återkomma till samma boplatz.

VISSTE DU ATT ...?

Vissa fiskgjusebon kan bli hela två meter i diameter!

Knölsvan

Knölsvanen är Sveriges tyngsta fågel och känns igen på den orangea näbben med svart knöl ovanpå. När knölsvanarna flyger ger vingarna ifrån sig ett dovt och sjungande ljud.

Rödräv

I Sverige finns två arter av räva, fjällräv och rödräv.

Rävar har väldigt bra hörsel och kan höra hur gnagare rör sig under ett tjockt lager snö. När räven lokaliserar ljudet dyker den ofta rakt ner i snön med huvudet före för att få tag sitt byte.

Ladusvala

Ladusvalan bygger bo av lera, ofta i uthus och lador, och flyttar under hösten till södra Afrika. Under flytten flyger ladusvalan mestadels på dagarna (och inte på nätterna, som de flesta andra mindre flyttfåglar). Den passar också på att äta medan den flyger. På vissa platser landar jättestora flockar ladusvalor.

VISSTE DU ATT ...?

I Botswana i södra Afrika har man räknat till 30 000 ladusvalor i ett enda träd!

Dykare

Dykaren är en vattenlevande skalbagge (som flyger korta sträckor på kvällen och natten). För att kunna andas under ytan tar den med sig luft under täckvingarna.

SMAKA PÅ HÖSTEN!

s. 36–37

Stenbär

Har fått sitt namn på grund av bärets hårda kärnor.
Smakar lite surt om man äter bären råa, men är goda i sylt eller saft.

Rönnbär

Växer i hela Sverige, används ofta till gelé.

Karljohan

Ett annat namn för karljohansvamp är stensopp.

Kantarell

Populär matsvamp, lever ofta i symbios med ek.

Havtorn

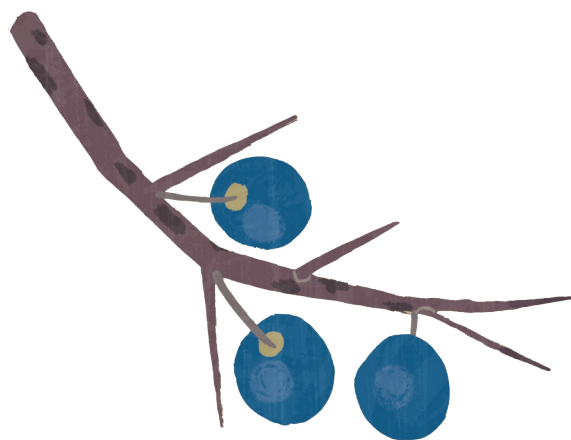
Växer vid kusterna, bären är rika på C-vitamin, kan användas i marmelad eller till juice och saft.

Lingon

Går att plocka i hela Sverige, passar bra till sylt, saft eller att frysa in.

Nypon

Av nypon kan man göra nyponsoppa och te (med mera).
Nypon bildas på nyponrosen som är vanlig längs vägkanter och i trädgårdar.

Slånbär

Får mest smak efter frosten, kan bland annat användas till saft.

Blek taggsvamp

Bra "nybörjarsvamp" då taggarna på svampens undersida gör att den inte går att förväxla med annan svamp.

TIPS

Kan du, i din egen omgivning, hitta någon av de ätbara växter eller svampar som visas på bokens uppslag? Ha med dig en vuxen när du letar och plockar. Var alldeles säker på att du vet att det du hittat är ätligt och skölj eller tillaga innan du provsmakar. Observera att flera av växterna måste tillagas innan de smakar gott.

VISSTE DU ATT ...?

- Samtliga växter är fridlysta när de växer i naturreservat!
- Undvik alla svampar som både har brun fot och brun hatt, de kan vara giftiga! Var alltid helt säker på att du vet vilken svamp du plockat innan du använder den i matlagning.

SMAKA PÅ HÖSTEN!

s. 36–37

Trattkantarell

Växer ofta i mossiga skogar. Passar att smörsteka eller att torka och smula ner i grytor och soppor. (Kan eventuellt förväxlas med den giftiga spindelskivlingen. Denna saknar dock trattkantarellens trattformade hatt, så håll noga koll när du plockar!)

Svart trumpetsvamp

Växer ofta nära (och i symbios med) hassel. Bra matsvamp som är god att äta stekt eller torkad.

Harkrank

På uppslaget finns också en harkrank. I Sverige finns 350 harkrankarter. De allra första harkrankarna levde samtidigt som dinosaurierna, för 180 miljoner år sedan! Harkranken förväxlas ibland med spindeln, men harkrankar (som är insekter) har sex ben, medan spindlar (som inte är insekter, utan spindeldjur) har åtta ben.

TIPS

Massor av spännade fakta går att hitta om harkranken! Här finns bra information:
https://www.sef.nu/download/yrfan/yrfan_2017/Harkrankar-Brodin-Yrfan-2017-nr-1.pdf

NYA STÖVLAR

s. 38–39, DIKT

Stor daggmask

Stor daggmask kan bli hela 30 cm lång, gräver gångar i jorden och äter ungefär tre löv om dagen. För att få i sig tillräckligt med näring måste en daggmask äta flera gånger sin egen vikt. Daggmaskar är betydelsefulla i ekosystemet. De bryter ner växtdelar, syresätter och dränerar marken (genom sina grävda gångar) samt håller igång mikrofloran. Daggmasken andas genom huden. Den har inga käkar, utan suger i sig sin mat. Att maskarna syns efter regn beror på att de då kan förflytta sig utan att bli uttorkade.

TIPS

- Ord att prata om: pölar, tunnlar, egen hand.
- Gör en barkbåt och prova om du kan få den att segla i en vattenpöl!

VAD MAN HITTAR PÅ STRANDEN

s. 40–41

Smalskägg

Smalskägg (som är en rödalga) växer ofta där vattenkvaliteten är bra. Vattenlevande sniglar och kräftdjur betar gärna smalskägg.

Ektång

En art av brunalg, viktig för ekosystemet då den skapar en skyddad miljö för smådjur och fiskar.

Gråtrut

En av Sveriges vanligaste stora måsfåglar. Gråtrutar lever ofta i kolonier och kan bli upp till 30 år gamla.

TIPS

I slutet av hösten blir det kallare och man kan känna att vintern är på väg.

– Vad längtar du mest efter när du tänker på vintern?

s. 42–43

Geting och **större frostfjäril** är båda insekter som är aktiva till långt in på hösten. Blommorna på bilden är vissnande solrosor. På uppslaget syns också ett **ekollon** och ett **eklöv**, ett **äpple** och två **trädgårds-snäckor**. (Snäckor har skal, sniglar saknar skal.)

TIPS

Om du har en ek i närheten kanske du kan hitta ekollon, gärna några som redan börjat gro. Sätt groddspetsen i vatten och se om det börjar växa ut början till en ny ek!

s. 44–45

Svampen på s. 45 är en fantasisvamp. Insekten är en **bärfis** i höstdräkt.

TAPET

s. 46–47

Trattkantarell

Läs om trattkantarellen på sid 17 i handledningen.

På en av trattkantarellerna sitter en **brun skogssnigel**.

OMSLAG

På omslagets baksida syns en **rödhake**, en **bärfis** (och ett paraply).

LITE ANNAT

När är det egentligen höst?

September, oktober och november brukar räknas till höstmånaderna. Hösten startar olika tidigt i olika delar av Sverige, men i nordligaste Sverige och i fjällen brukar hösten börja redan i augusti. Enligt meterologerna är det höst när dygnets medeltemperatur är lägre än tio grader fem dygn på raken. (Då säger man att hösten anlände det första av dessa dygn.) Höstdagjämning (då dag och natt är lika långa) infaller 22 eller 23 september. Alla helgons dag infaller första lördagen i november. Hösten är i genomsnitt något senare idag än för 150 år sedan (på grund av klimatförändringarna).

Det finns många sånger om hösten. Lyssna till exempel på: *Hej, sa Petronella* (text av Lennart Hellsing, musik av Knut Brodin), *Har du sett herr Kantarell?* (text av Jeanna Oterdal, musik av Herman Palm), *Vem tar hand om hösten?* (text och musik av Lasse Göransson), *Gubben Höst* (text och musik av Lennart Hellsing), *Höstvisa* (text av Tove Jansson, musik av Erna Tauro), *Nu kommer hösten* (text och musik av Tobias Svärd), *Hösten hälsar på* (text och musik av Gullan Bornemark).

Stilla susar vindarna (dikten på s. 12–13 i den här boken) har tonsatts och sjungits in av Anja Bigrell och finns på Spotify och andra musikplattformar.